

HUQUQIY ONGI VA HUQUQIY MADANIYATI HODISALARINI TAHLIL ETISHNING ILMIY-PEDAGOGIK ASOSLARI

Boyqobilov Zafar

1-kurs magistranti Termiz davlat pedagogika instituti

Annotatsiya:

Ushbu maqolada huquqiy ong va huquqiy madaniyat hodisalarining mohiyati, ularning jamiyat taraqqiyoti hamda shaxs kamolotidagi o'rnini, shuningdek, ularni tahlil etishning ilmiy-pedagogik asoslari tizimli ravishda o'rganiladi. Muallif ushbu tushunchalarni zamonaviy pedagogik yondashuvlar, psixologik va sotsiologik qarashlar bilan uzviy bog'liq holda tahlil qilib, huquqiy ong va madaniyatni shakllantirishda ta'lim-tarbiya tizimining strategik ahamiyatini asoslab beradi. Maqolada, xususan, huquqiy ong — fuqarolarning huquqiy bilim va tushunchalarni egallashi, huquqqa ongli munosabat bildirish ko'nikmalarining shakllanishi jarayoni sifatida ko'rib chiqiladi. Huquqiy madaniyat esa — insonning o'z huquq va majburiyatlarini anglab yetishi, qonuniylik prinsiplariga hurmat ruhida yashashi, ijtimoiy-huquqiy faoliyatda ishtirok etish darajasi bilan izohlanadi. Bu hodisalar o'zaro bog'liq bo'lib, har bir fuqaroning huquqiy savodxonligiga, ijtimoiy faolligiga va fuqarolik pozitsiyasiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Huquqiy tarbiya jarayonida zamonaviy interfaol metodlar, shaxsga yo'naltirilgan yondashuvlar, axborot-kommunikatsion texnologiyalar va fuqarolik kompetensiyalarini rivojlantirishga qaratilgan uslublar samaradorligini oshirishga doir ilmiy asoslangan fikr-mulohazalar bildiriladi.

Kalit so'zlar: Huquqiy ong, huquqiy madaniyat, pedagogik tahlil, huquqiy tarbiya, fuqarolik mas'uliyati, shaxsga yo'naltirilgan ta'lim, ijtimoiy ong, huquqiy bilimlar, huquqiy savodxonlik, ta'lim tizimi, fuqarolik jamiyati, huquqiy islohotlar, huquqiy tafakkur, pedagogik yondashuv, huquqiy qadriyatlar.

Kirish

Bugungi globallashuv va axborot texnologiyalari jadal rivojlanayotgan davrda jamiyat hayotida huquqiy ong va huquqiy madaniyatning o'rnini tobora ortib bormoqda. Demokratik huquqiy davlat va fuqarolik jamiyati qurish jarayonida har bir fuqaroning huquqiy tafakkuri, qonunlarga hurmati, o'z huquq va majburiyatlarini bilishi muhim omil sifatida namoyon bo'lmoqda. Shu sababli huquqiy ong va huquqiy madaniyatni chuqur tahlil qilish, ularning shakllanish mexanizmlari, ijtimoiy va pedagogik asoslarini o'rganish bugungi ilmiy-pedagogik izlanishlarning ustuvor yo'nalishlaridan biriga aylangan. Huquqiy ong — inson tafakkurida shakllanuvchi va ijtimoiy-huquqiy me'yorlarga nisbatan ongli munosabatni ifodalovchi psixologik-ma'naviy hodisa bo'lib, u shaxsning huquqiy bilim darajasi, huquqiy

e'tiqodi va xulq-atvorida o'z aksini topadi. Huquqiy madaniyat esa ushbu ongning amaliy ifodasi bo'lib, fuqarolarning ijtimoiy hayotda faol ishtiroki, qonunlarga sodiqligi va huquqiy mas'uliyat hissining shakllanishida ko'zga tashlanadi. Bu ikki hodisa jamiyat barqarorligi, qonun ustuvorligi va ijtimoiy taraqqiyot uchun muhim asos bo'lib xizmat qiladi.

Asosiy qism

1. Huquqiy ong va huquqiy madaniyat tushunchalarining ilmiy-nazariy talqini

Huquqiy ong – insonning huquqiy bilimlar, huquqiy qadriyatlar, huquqqa munosabat va huquqiy xulq-atvordan iborat murakkab psixologik va ijtimoiy hodisa hisoblanadi. Bu ong shakli shaxsning huquqiy bilim va e'tiqodlari asosida qarorlar qabul qilishga, huquqiy muhitda to'g'ri yo'l tutishga imkon yaratadi. O'z navbatida, huquqiy ongning shakllanishi insonning ijtimoiy tajribasi, ta'lim darajasi, tarbiyasi, oilaviy va madaniy muhit, shuningdek, davlat siyosati bilan chambarchas bog'liq. Huquqiy madaniyat esa kengroq ijtimoiy fenomen bo'lib, fuqarolarning huquqiy ong asosida qonunlarga amal qilishi, o'z huquq va majburiyatlarini ongli anglab yetishi, ijtimoiy munosabatlarda huquqiy normalarga sodiqligini namoyon etadi. Huquqiy madaniyat nafaqat bilimlar to'plami, balki huquqiy xulq, fuqarolik mas'uliyati va ijtimoiy faollik darajasidir.

2. Huquqiy ong va madaniyatni shakllantirishda pedagogikaning o'rni

Pedagogika fanining huquqiy ong va huquqiy madaniyatni shakllantirishdagi o'rni juda muhim. Ayniqsa, shaxsga yo'naltirilgan ta'lim konsepsiyasi asosida huquqiy tarbiyani tizimli tashkil etish – demokratik jamiyat barpo etishning asosiy omillaridan biridir. Huquqiy bilimlar ta'lim mazmuniga integratsiya qilingan holatda berilgandagina, ulardan amaliy foyda olish mumkin bo'ladi.

Pedagogik faoliyatda quyidagi yo'nalishlar muhim hisoblanadi:

- **Huquqiy savodxonlikni oshirish:** o'quvchilarda huquqiy atamalar, qonunlar, fuqarolik huquqlari haqida asosiy bilimlarni shakllantirish.
- **Qonuniylik va huquqiy ongni rivojlantirish:** qonunlarga hurmat ruhini uyg'otish, qonuniylik tamoyillariga rioya qilish madaniyatini singdirish.
- **Huquqiy qadriyatlarni targ'ib qilish:** adolat, tenglik, erkinlik kabi demokratik qadriyatlarni tarbiyaviy jarayonlar orqali ongga singdirish.
- **Interaktiv metodlardan foydalanish:** munozara, rolli o'yinlar, keys-stadi, debat va loyiha asosidagi yondashuvlar orqali o'quvchilarning faol ishtirokini ta'minlash.

3. Huquqiy madaniyatni shakllantirishda ijtimoiy institutlarning roli

Huquqiy ong va madaniyatni shakllantirish faqat maktab yoki oliy ta'lim muassasalarining vazifasi emas. Bu jarayonda oila, OAV, diniy tashkilotlar, nodavlat notijorat tashkilotlari va davlat organlari o'zaro hamkorlikda ishlashi zarur. Masalan:

- **Oila** – huquqiy tarbiyaning ilk bosqichi. Ota-onaning shaxsiy huquqiy madaniyati farzandning ongiga bevosita ta'sir qiladi.
- **Ommaviy axborot vositalari** – huquqiy madaniyatni ommalashtirish, qonunchilikdagi yangiliklarni targ'ib qilishda vositachilik qiladi.
- **Fuqarolik jamiyati institutlari** – fuqarolarning huquqiy faoliyatini rag'batlantiradi, jamoatchilik nazoratini kuchaytiradi.
- **Davlat organlari** – qonunlar ijrosini ta'minlaydi, aholining huquqiy manfaatlarini himoya qiladi, huquqiy axborotdan foydalanish imkoniyatlarini oshiradi.

4. O'zbekistonda huquqiy ong va madaniyatni shakllantirishning zamonaviy yo'nalishlari

O'zbekiston Respublikasida "Yangi O'zbekiston" taraqqiyot strategiyasi doirasida huquqiy ong va madaniyatni yuksaltirishga qaratilgan qator tizimli islohotlar amalga oshirilmoqda. Jumladan:

- **Huquqiy targ'ibot va tashviqot ishlari** yo'lga qo'yilmoqda;
- **Maktab, kollej va oliygohlarda** huquqiy fanlar o'quv dasturlariga kiritilmoqda;
- **Elektron huquqiy axborot tizimlari** (lex.uz, normativ hujjatlar bazasi) orqali aholining ochiq huquqiy manbalarga kirish imkoniyati kengaymoqda;
- **Ommaviy huquqiy savodxonlik kampaniyalari** va ijtimoiy loyihalar orqali fuqarolarda qonunchilikka nisbatan ijobiy munosabat shakllanmoqda.

Huquqiy tarbiya — bu shaxsda huquqiy ong va huquqiy madaniyatni shakllantirishga, unga jamiyatda amal qilinadigan huquqiy me'yorlarni tushuntirish va ularni hayotga tatbiq etish ko'nikmalarini singdirishga qaratilgan uzluksiz ijtimoiy-pedagogik jarayondir. Bu jarayon orqali insonning huquqqa nisbatan ongli munosabati, qonunlarga hurmat, huquqiy bilimga asoslangan xatti-harakat va fuqarolik pozitsiyasi shakllanadi.

Huquqiy tarbiya quyidagi asosiy **vazifalarni** bajaradi:

1. **Huquqiy bilimlarni egallatish:** fuqarolarga amaldagi qonunchilik, konstitutsion huquqlar, majburiyatlar va jamiyatdagi asosiy huquqiy institutlar haqida bilim berish.
2. **Huquqiy ongni rivojlantirish:** huquq normalarini faqat yod olish emas, balki ularni tushunish, tanqidiy baholash va ongli ravishda hayotga tatbiq etishga o'rgatish.
3. **Qonuniylik va tartibga hurmatni shakllantirish:** shaxsda ichki intizom, adolatga ishonch va huquqiy me'yorlarga sodiqlik ruhini mustahkamlash.
4. **Huquqiy xulq-atvorni shakllantirish:** fuqarolarning qonuniy, ma'suliyatli va ijtimoiy jihatdan maqbul xatti-harakatlari uchun zamin yaratish.

Fuqarolik jamiyati – bu davlatdan nisbatan mustaqil, lekin qonuniy asosda faoliyat yurituvchi, fuqarolarning o'z manfaatlarini ifoda etuvchi va himoya qiluvchi ijtimoiy institutlar, harakatlar va tashabbuslarning majmuasidir. U jamiyat a'zolarining erkinliklari,

huquqlari va mas'uliyatiga tayanib, ijtimoiy adolat, qonuniylik va barqarorlikni ta'minlashda muhim vosita hisoblanadi.

Fuqarolik jamiyatining asosiy **belgilari** quyidagilardan iborat:

- Shaxs erkinligi va mulk daxlsizligi;
- Huquqiy davlat asosida faoliyat yuritish;
- Nodavlat notijorat tashkilotlar (NNOT), OAV, kasaba uyushmalari, diniy tashkilotlar, fuqarolar tashabbuslari kabi institutlarning mavjudligi;
- Ochiqlik, oshkoralik va ijtimoiy nazorat mexanizmlarining shakllanishi;
- Fuqarolarning siyosiy, ijtimoiy va madaniy hayotda faol ishtiroki.

Huquqiy islohotlar – bu jamiyatda adolat, qonun ustuvorligi va huquqiy tenglikni ta'minlash maqsadida davlat tomonidan amalga oshiriladigan qonunchilik, institutsional va boshqaruv o'zgarishlarining tizimli jarayonidir. Ularning asosiy vazifasi – fuqarolarning huquq va erkinliklarini kafolatlash, huquqiy madaniyatni rivojlantirish, huquqni qo'llash amaliyotini demokratlashtirish va davlat boshqaruvining ochiqligini kuchaytirishdan iborat.

Huquqiy tafakkur – bu shaxsning huquqiy voqelikni anglash, qonunlarga nisbatan ongli munosabat bildirish, huquqiy hodisalarni tahlil qilish va baholash qobiliyatidir. U insonning huquqiy ongining yuqori shakli bo'lib, nafaqat huquqiy bilimlarga ega bo'lish, balki bu bilimlarni amalda qo'llay olish salohiyatini ham o'z ichiga oladi.

Huquqiy ta'lim va tarbiya samaradorligi bevosita pedagogik yondashuvga bog'liq. An'anaviy ma'ruzalar shaklidagi ta'lim o'rniga interfaol, shaxsga yo'naltirilgan, motivatsion yondashuvlar o'zini samarali ko'rsatmoqda.

Zamonaviy pedagogik yondashuvlar quyidagilarni o'z ichiga oladi:

1. **Interfaol metodlar:** debatlar, keys-tahlillar, rolli o'yinlar, muammoli vaziyatlar orqali talabalarni faol fikrlashga undash.
2. **Reflektiv yondashuv:** o'quvchi yoki talabaning o'z huquqiy bilimlari va tajribasini baholashi, o'zgarishlarni tahlil qilishi.
3. **Individual yondashuv:** o'quvchilarning yoshi, tajribasi, ijtimoiy mavqeini inobatga olib, huquqiy bilim berish.
4. **Axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish:** videodarslar, elektron darsliklar, onlayn treninglar orqali huquqiy ongni oshirish.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, huquqiy ong va huquqiy madaniyat jamiyatning huquqiy hayotini tartibga soluvchi, davlat va fuqarolar o'rtasidagi o'zaro munosabatlarni uyg'unlashtiruvchi asosiy ijtimoiy hodisalar sifatida namoyon bo'ladi. Ular shaxs ongining huquqiy mazmun bilan boyitilishi, fuqarolarning qonunlarga nisbatan ongli munosabati, huquqiy xatti-harakatlarining shakllanishida hal qiluvchi rol o'ynaydi. Ayniqsa, bugungi globallashtirish va axborot

texnologiyalari zamonida huquqiy ongni yuksaltirish va huquqiy madaniyatni mustahkamlash masalalari jamiyat taraqqiyotining strategik yo‘nalishiga aylangan. Huquqiy tafakkur, huquqiy qadriyatlar va fuqarolik ongini shakllantirishda ilmiy-pedagogik yondashuv hal qiluvchi ahamiyatga ega bo‘lib, ta’lim tizimi orqali huquqiy bilimlar bilan birga huquqiy dunyoqarash, mas’uliyat, qonuniylik va ijtimoiy adolatga bo‘lgan munosabat singdiriladi. Mazkur jarayonlar bevosita huquqiy tarbiya, huquqiy ta’lim, interfaol metodlar va ijtimoiy institutlar bilan uzviy bog‘liqdir. O‘zbekiston Respublikasida so‘nggi yillarda amalga oshirilayotgan chuqur huquqiy islohotlar, fuqarolik jamiyatining rivojlanishi va huquqiy axborotning ochiqligi — huquqiy ong va madaniyatni shakllantirishga ijobiy ta’sir ko‘rsatmoqda. Shu bilan birga, pedagogik faoliyatda huquqiy tarbiya va ta’limga yangicha yondashuvlar, innovatsion metodlar, axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining joriy etilishi ushbu jarayonning samaradorligini oshirishga xizmat qilmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. – Toshkent: Adolat, 2023.
2. O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni. – 2020-yil 23-sentabr, yangi tahrir.
3. Milliy taraqqiyot yo‘lida huquqiy islohotlar. – Toshkent: “Huquq”, 2022.
4. Karimov I.A. Yuksak ma’naviyat – yengilmas kuch. – Toshkent: Ma’naviyat, 2008.
5. Jo‘rayev N., Turg‘unboyev Q. Huquqshunoslik asoslari. – Toshkent: “Fan va texnologiya”, 2021.
6. Qurbonov A. Huquqiy madaniyat va huquqiy ongning shakllanishi. – Toshkent: Adolat, 2020.
7. Shodmonov N., Mamatqulov A. Yoshlar huquqiy tarbiyasi: nazariya va amaliyot. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2022.
8. Rasulov A. Pedagogik texnologiyalar va interfaol metodlar. – Toshkent: Ilm ziyo, 2021.
9. Sobirov B. Huquqiy ong va huquqiy madaniyatni shakllantirishning zamonaviy usullari. // Ilmiy-amaliy jurnal “Tafakkur”. – 2023. №2.
10. Sh.M. Yangi O‘zbekiston – inson qadrini ulug‘lash va xalq manfaati yo‘lida. – Toshkent: O‘zbekiston, 2021.